

Preödipalden Ödipale: İkili İlişkilerden Üçlü İlişkilere Geçiş Sorunlarına Özgü Bir Örnek*

Dr. Celal ODAĞ¹

ÖZET

Anne, en erken çocukluk döneminde çocuğun ikili ilişki nesnesidir; çocuğu ile birlikte ikili (diydik) bir birim oluşturur. Baba, ödipal evrede bu 'ikiliye' katılır, böylece ikiliden üçlüye geçilmeye, ikili ilişkiler üçlü (triangular) ilişki özelliklerini kazanmaya başlar. Babanın preödipal evrede annenin yerini aldığı, annenin geride kalıp silikleştiği olgular bulunmaktadır. Kafka bu olguların ilginç bir örneğidir. Öte yandan Kafka'nın psikopatolojisi preödipal/ödipal/ergenlik evrelerinin birbirlerine bağlı ve ayrı oluş süreçlerinin daha derinden anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Ruhçözümse bir yaklaşım, Kafka'da bu evreler ve ayrışma süreçlerinde şiddetli bozuklukların bulunduğunu ve bu bozuklukların bireysel kimliğin yapılanmasını da engellediğini ortaya çıkarmaktadır. Buna dayanarak bu yazıda, yapıtlarındaki aynılık, süreklilik, özgüllük gibi özelliklerin Kafka'nın yazar kimliğinin dışavurumu olduğu varsayılmış ve yazar kimliği betimlenmiştir.

Kafka'nın ideal benliği ile üstbenliğinin birbirinden ayrılmadığı, bu çalışmanın başka bir varsayımıdır. Suçluluk ve utanma duyguları ve korkuları, Kafka'da bu ruhsal birimlerin iç içe olduğu, birbirinden ayrılmadığı izlenimini vermektedir. Yazılarını okurken çekilen sıkıntı ve yaşanan ezinç bu ikilinin bir bütün oluşturduğunu göstermektedir. Ruhçözümleyiciler normal bir gelişimde ideal benlikle üstbenliğin birbirinden ayrıştığını, ayrı birimler olarak etkinliklerini sürdürdüklerini varsayıyorlar. Oysa Kafka'da üst/ideal benliği birbirlerinden, oğulun ideal benliğini ya da üstbenliğini babaninkilerden ayırmak güçtür.

Anahtar Sözcükler: Üstbenlik, kimlik, ilişki

SUMMARY: From the Preoedipal to the Oedipal: Kafka as an Example of the Problems of Transition from Dyadic to Triangular Relationships

In early childhood, the mother is the primary object of the child's dyadic relationship, and mother and child form a unity together. In the oedipal period, however, the father enters this dyadic unity, and it is with his entry that the dyad becomes triangular and begins to incorporate features of a triangular relationship. In some cases the father may even replace the mother, thereby reducing the mother's relevance. Kafka is an interesting example of this unusual case. In addition, a close look at Kafka's psychopathology facilitates a better understanding of the interdependency of preoedipal, oedipal and adolescent stages. A psychoanalytic approach to Kafka reveals severe disturbances of these major developmental steps, which, on their part, impede the development of Kafka's individual identity. It is against this background that Kafka's author identity will be analysed in greater detail, by regarding representations of separatedness, continuity, and originality in his literary work to be expressions of his author identity.

One further assumption of this paper is that Kafka's ideal self and superego are not separate from each other. His feelings of guilt, shame and fear demonstrate that these instances are very much intertwined and not distinct from each other. The reader's emotional agony while reading some of Kafka's work signalizes that Kafka's ideal self and superego form a unity together. Psychoanalysts, however, commonly accept that, in normal development, ideal self and superego should become separate entities, and continue their activities separately. It seems as though Kafka's ideal self and superego have not gained sovereignty yet, and likewise, it is difficult to separate the son's superego or ideal self from his father's.

Key Words: Superego, identity, relationship

*İzmir Psikanaliz ve Psikoterapi Günleri, 5 Eylül 2003'te bildiri olarak sunulmuştur.

¹Doç., Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı, İzmir.

GİRİŞ

‘Preödipalden Ödipale Geçiş’ konusunu ünlü bir yazar olan Kafka’dan yararlanarak tartışmayı akla uygun buldum. Bir yandan Kafka’nın yakınmaları, yaşam öyküsü, yazılarını araştırıp onlardan yararlanmaya çalışırken yaşadıklarım buna karşı koyuyor. Keşke yararlanmasaydım diyen bir yanım da yok değil. Oysa son yıllarda Eduard Much, Nazım Hikmet, Ernest Hemingway, Antoine de Saint-Exupery, Orhan Kemal (yazarın Murtaza adlı yapıtı üzerinde çalışılıyor) gibi ressam, şair, yazarlara yönelik çalışmalarımda keyif verici anılar ağırlıktadır. Genelde sanat ve sanatçıyla ilgili çalışmaları ilginç, öğretici, coşkulu bulurum. Sanatçıların altbilince gerileme ve altbilinç öğeleriyle bağlantı kurma yetileri, kurdukları yeni sentezler, yakaladıkları güzelduyum (estetik), yapıtlarına ruhçözümlemesi için ilginç, araştıranlar için coşku verici özellikler kazandırmaktadır. Sanat ile ruhçözümlemesi arasında benzerlikler kuran, yaratı ve güzelduyumdan uzaklaşmamış ruhçözümleyiciler bu coşkuyu daha deriden yaşıyorlar. Bunun yaşanamamasıysa makineleşme, işlevselleşme anlamını taşıyor ki bu, ruhçözümleyici için acıklı, hastalar için sakıncalı bir durum.

Kafka’yı araştırırken keyif, hoşlanma ve memnunluğu sınırlandırmak gerekiyor. Sanatçıya yönelik çalışmalarımın hiçbirisi Kafka’daki kadar sıkıntılı olmadı; hiçbirinde bende yol açtığı sıkıştırılmışlık, yapamazlık duyguları ve ezinç (eziyet), ondaki kadar şiddetli olmadı. Kafka’nın müthiş yazarlık kimliğine, bu kimliğin sanat yapıtlarını okurken belirginleşen olağanüstü gücüne karşın keyif, espri öncelikle de coşku çalışmamın dışında kaldı. Kafka’nın kendisi de keyiflenemeyen, gülemeyen, müthiş yazar yetilerini espride kullanamayan, yaşam kıvancını yaşayamayan bir kişi. Memnunluğun, neşe ve kıvancın ödüllendirici özelliklerini tanıdığını söylemek güç. Şöyle ki: Doç. Dr. Müge Tamar tarafından bir derste anlatılan “bakımlı ve doyurulmuş çocuğun dingingliği, gülümsemesi anne için en büyük ödülüdür” savı birçok arkadaşım beğenisini kazanmıştı. Beğeni bir ödül gibi algılanmış, ortam, ödül verilen bir havaya dönüşmüştü. Kafka’da ise birçok işaret böyle bir etkileşimin gerilerde kaldığını gösteriyor. Bu etkileşimde ödül ya da memnunluğun yeri yok. Yazıları sıkıntı, ezinç, tiksinti ağırlıklı ve ne kendisi ne de okuyucuları için bir ödüllenebilirliğe bağlanabiliyor.

Tüm bunlara karşın yapıtlarını beğenmemek, onlara kapılmamak da olanaksız.

Kafka’da alay ve espri

Kafka alay etmesini biliyor. Espriye bir yakınlığı olduğunu söylemekse güç. Yazıları arasında keyifle ilgili iki cümlesi var. Orada keyiflendiğini yazıyor, bu keyiflenmeden sonra bedel ödeyeceğini bildiğini de ekleyerek. Keyif ve neşenin Kafka’da aranıp bulunması gerekiyor; bulunarlarsa ödüllere bağlanamamış, suçlanmalar ve cezalarla, yasaklarla sınırlandırılmıştır. Kafka alay etmesini babasından öğrenmiştir; alayın babasının çocukları eğitim yöntemi olduğunu yazıyor. Ama Kafka babasını bu alanda geçmiştir. Alayı çok ustaca, en çok da babası ile alay ederek yapıyor. Şunları yazıyor nişanlısına ‘şimdi küçük Feliks hizmetçi kızın kucağında benim odamdan yatak odasına götürüldü. Hizmetçi kızın arkasında babam, onun arkasında kayın biraderim, onun arkasında da kız kardeşim tek sıra önümden geçtiler. Çocuk yatırıldıktan sonra babam benim odama açılan yatak odasının kapısında Feliks’in onu çağırmasına kulak kabartır, çünkü onu hepimizden fazla sevmektedir. Çocuk gerçekten de bağırır; ‘gılı gılı’. Ne demekse bu ‘gılı gılı’ babam için büyükbaba demektir, büyükbabaya ‘gel’ demektir. Babam sevinçten uçarak kapıyı bir kez daha açar, kafasını bir kez daha yatak odasına sokar, Feliks’in birkaç kez daha ‘gılı gılı’ demesi için uğraşır’ (Kafka 1996).

Yakınmaları, özgeçmişi, babasına mektubu ve yazıları üçgeninde Kafka’nın iç yaşamı

Kafka’nın yazında ünlü bir isim olduğunu kimse tartışmıyor. Burada ününün hangi kaynaklardan güdüldüğü, babası ile yaşayamadığı rekabet sorunlarını yazılara aktararak aktarmadığı, ünü ile psikopatolojisi, ünü ile yalnızlığı, ünü ile özsevisel gösterimcilik (narsisistik ekzibisyonist) eğilimleri arasındaki bağlantılarına girilmeyecektir. Ününe ün katan yazılarının savunma işlevleri üzerinde de durulmayacaktır. Bunlar son bölümde ele alınacaktır. Öte yandan Kafka ruhsal sorunlarıyla da ünlü bir kişi. İlişki kurmadaki sorunları, yalnızlığı, mutsuzluğu, utangaçlığı, insanlardan kaçışı ile de ünlü. Psikopatolojisi bizleri şaşırtacak, bizleri isyan ettirecek, ‘bu kadar yetenekle bu kadar mutsuzluk nasıl bir arada olur’ dedirtecek boyutlarda. Kafka; onu çevresinden soyutlayan, insanlardan uzaklaştıran, çok şiddetli

korkuları olan bir kişi. Utangaç, çekinen, süreğen ve şiddetli utanma duygularının etkisi altında, çoğu kez utanma engelini aşamıyor, evine kapanıyor, insanlardan uzaklaşıyor. Süreğen utancına, süreğen suçlanma ve (babasını) suçlama eşlik ediyor. Suçlama ve suçlanma, utanma ve utandırma çoğu kez birlikte ve birbirine karışıyor. Bu sarmalda birbirini şiddetlendiriyor, acı veren boyutlar kazanıyor. Benzer bir olgu klinik uygulamalarda borderline hastalarda sıkça izlenir. Şiddetli nevrozlarda benlik, korkuyu öfkeye çeviriyor ve hastalarda korkunun yerini öfke alıyor. Ama duyguların bu yer değişimi, daha doğrusu benliğin korkuyu öfkeye çevirmesi, ne korkunun ne de öfkenin işlenmesine yarıyor çünkü ikisi de etkilerini sürdürüyor ve sanki şiddetlerini de artıran bir sarmal oluşturuyor. Bu olguya “Dava” adlı yapıtını irdelerken yeniden dönülecektir.

Kafka gerçek yaşamında ilişki kurmada zorlukları olan, hatta ilişki kuramayan bir kişidir. Yaşamında Brod ve kız kardeşi dışında anlaşabildiği kimse yoktur. Dostları yoktur, kadınlara yaklaşamaz; aynı kadınla iki kez nişanlanıp nişanı bozduğu olmuştur. Birkaç kez evlenmeye kalkışıp kararından dönmüştür. Karar değiştirmelerinin, daha da korkuncu, karar veremeyişinin şıpsesevdiilik, ya da uçarılıkla bir bağlantısı yoktur. Ayrılma/evlenme kararlarının ardından ya da öncesinde müthiş sıkıntılar yaşadığı biliniyor. Özetle kadınlarla kurmaya çalıştığı yakınlığın tümü, bir ya da iki cinsel denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Olumsuz kendilik duyguları, hiçlik duyguları, dismorfofobik korkuları bu başarısızlığın en derindeki nedenlerini oluşturuyorlar. Bu noktada Cahit Sıtkı Tarancı'da da benzer kaygıların bulunduğu kısaca işaret edelim.

Öte yandan ayrışma sorunları, yapılanmamış kendiliği, taşıdığı ilkel özellikteki kendilik ve nesne tasarımları temel ruhsal sorunlarını oluşturmaktadır. Kendilik ve nesne tasarımları arasında ilkel olanlar yani preödüpal evrenin özelliklerini taşıyanlar çoğunluktadır. Kendisini pis bir böcek gibi algıladığı, herkesin dinginliğini bozduğuna inandığı kendilik tasarımları, yıkıcı, cezalandırıcı ve korkutucu ilkel nesne tasarımlarıyla birlikte yaşamayı bir ezince (eziyete) çevirmiştir. Kafka dinginliği yakalayamamış, erinçsiz, çevreden uzaklaşmış, yapayalnız, mutsuz bir kimsedir. Çocukluğunda babasıyla konuşurken kekelediği bir dönem olmuş. İlk gençlik yıllarında bir süre ciddi özkıyım düşüncelerini de taşımış. Cinsel kimliği-

ni tam bulamamış bir biseksüel. Krause'nin (1998) bildirimine göre kadınlara bir ya da iki seksüel yaklaşması dışında cinsel deneyimi yoktur.

Kafka, yazındaki üüne yabancı gibi; bunun kıvancını yaşayamıyor. Aslında üstün yazarlık yetilerine ve olağanüstü yazarlık kimliğine yabancı. Sanki kendiliğin acı çeken bölümü ile güçlü yazar kimliği birbirlerinden ayrı ve uzaktalar, aralarında bir kaynaşma bir bütünleşme bir bireşim (sentez) olmamış. Kafka, yazar yetilerini sonuna dek kullanmış ama iyi bir yazar olduğuna inanmamış. Hatta kitaplarını, öncelikle ‘Dava’yı kötü bir ürün olarak değerlendirmiş ve yakılmasını istemiştir. Bu inanmamışlıkta acı çeken mazohistik kendiliği ile yaratıcı kendiliğin bütünleşmemesi kadar onun, babasını geçmeyi isteme ve istememe birlikteliği dışavurur. Kafka görünmeyi istemekte, bundan sakınmaktadır; babasını suçlamakta, suçlamadığını vurgulamaktadır; ondan ayrılmayı istemekte, bir alanda ayrışmamaktadır. Bu yapamazlık, ayrışamazlık, dar bir alanın dışına çıkamazlık preödüpal evrenin yani ikili ilişkilerin (diyadik) temel özelliklerindendir. Fonagy (2003), ikiliden üçlüye geçişin ruhsal gelişimde önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. Yazarın görüşüne göre bu geçiş çocuğun kapalı bir dizgeden daha açık bir dizgeye, ikili ilişkilerdeki salt bağımlılıktan, üçlülerdeki göreceli bir bağımlılığa gidişidir. Fonagy'ye göre bir üçüncünün ikiliye katılmasıyla üçlülük, ‘triangularite’, başlar. Çocuğun bu üçüncünün ikili ilişkileri nasıl gözlemlediğini tasarlayabilmesi, üçlü ilişkilerin tanısallık bir belirtisidir.

Kafka'nın babasına mektubu (1996), babasını sürekli suçlayan bir monolog özelliğindedir. Bu yapıtında babasıyla konuşur ama aslında kendi kendisiyle konuştuğu sanılır. Babasını suçlar ama kendisini bu suçlanmadan soyutlamaz. Sanki ruhsal yapının belirli bir alanında birbirlerinden ayrışmamış, birbirlerine bağımlı bu iki kişi (baba/oğul), çıkışı olmayan ikili bir dizgenin tutsağı görüntüsündedir. Bu tutsaklık her ikisinin belli alanda düşünce ve amaç farklılığını, birbirlerinin bireyselliğinin duyumsamasını engellemektedir. Yani Kafka'da ikili ve üçlü ilişkiler birliktedir, preödüpalden ödüpale geçiş tamamlanmamıştır. Ruhsal sağaltımda da preödüpal ve ödüpal evrelerin beraberliğine, iç içeliğine sıkça rastlanmaktadır. Bu kapsamda çocuğun ikili ilişkileri gözlemleyen bir üçüncüyü tasarlayabilmesi, ikili-

lerin tümüyle üçlüye dönüştüğü anlamını da taşımamaktadır (Fonagy ve Target 2003). Şöyle yazıyor Kafka babasına: "Bizim birbirimize yabancılığımızda senin tümüyle suçsuz olduğuna inanıyorum. Ama ben de suçsuzum. Bunlara seni inandırabilseydim, aramızda herhalde yeni bir yaşam başlayamaz, herşey değişmezdi, bunun için ikimiz de oldukça yaşlıyız, ama en azından bir barış sağlanabilirdi; herşey değişmezdi ama senin arkası kesilmeyen suçlamalarının yumuşaması sağlanabilirdi" (Kafka 1995, 1996).

Franz birçok kez babanın suçsuzluğuna inancını yineler. Buna karşın suçlamaların arkası kesilmez. Bu yinelenmelerde iki insan vardır; birbirlerini suçlayan, birbirleri için tehlikeli olan, birbirlerinden tam ayrışamamış. Bunu, nişanlısına bir mektubunda şöyle anlatıyor: "Sana, babama hayran olduğumu söylemiştim. Ama o benim, ben de onun düşmanıyım, bu bizim yapımızda var. Bunları biliyorsun. Babama hayranlığım ondan korkularım kadar şiddetli" (Kafka 1996, 1999).

Preödipalden ödipale geçiş, "ikili/üçlü" ilişkilerin birlikteliği

Franz'ın ise gerçekten bir çıkış arayıp aramadığı, barışı arayıp aramadığı belli değil. Barış arayışı yerine karşılıklı düşmanlık, karşılıklı suçlamalar baba oğul ilişkilerinin belirleyicileri durumundalar ve de değişmiyorlar, kalıcılar. Tüm bu özellikler preödipal baba ile preödipal oğulun birbirleriyle buluştukları ama ayrışamadıkları, çıkışı olmayan bir dizgenin belirtileridir. Bundan yakınma ama dışarı çıkamama da ikili ilişkilerin ağırlıklı özelliğidir.

Babaya hayranlık ve korkuların biraradalığı, tümgüçlü ama yıkıcı baba imgeleriyle güçsüz ve korkan, utanan çocuk imgelerinin ayrışamamış birlikteliği, hiçbir yapıtta bu kadar güzel anlatılmamıştır. Kafka bize "benim takıntım preödipal dönemdedir, predödipal çocukla preödipal babanın bir ayrışmazlığıdır" der gibidir. Aslında Kafka, mektubunda daha da ileri gider ve babaninkilerden ayrışamamış ideal benlikle üstbenliğin özelliklerini kendi diliyle anlatır. Böylece sorunlarının yalnızca preödipal alanla sınırlı olmadığı, ödipal döneme uzandığı da belirginleşir.

"Benim için her şeyin ölçüsüydü. Ben sürekli utanırdım. Ya senin emirlerine uyardım, bu beni utandırır, çünkü bu emirler yalnızca benim

için geçerli idiler, ya da bunlara karşı koyardım, bu da beni utandırır. Sana nasıl karşı koyabilirdim ki, ya da onları nasıl yapamazdım, çünkü senin gücün, senin yiyesin (iştah), senin becerilerin bende yoktu. Oysa kendi açımdan sen benden olağan bir şeyi istediğin düşüncesindeydin; senin olağan saydıklarını yapamamak benim için en büyük utançtı" (Kafka 1996). "Bir geceyi, senden su istediğim bir geceyi anımsıyorum. Susadığım için değil, belki de seni kızdırmak için belki de eğlenmek için. Tehditlerin bir yarar vermeyince beni yatağımdan alıp balkona taşımış, kapalı kapılar arkasında yalnız bırakmıştın. Sonraları ben sözdinler bir çocuk olmuştum, ama bundan içsel bir yıkım da geriye kalmıştı. Yıllar sonra bir dev adamın 'babamın' beni yatağımdan alıp balkona taşıyacağı korkularını yani benim onun için bir 'hiç' olduğum duygusunu taşımıştım. Bu bir başlangıçtı; ama benim 'hiçlik duygularımda', değişik bir yönden benim 'soyluluk', 'işe yararlılık' ölçülerimde senin etkin vardı" (Kafka 1952, 1995).

Aslında bunlar Kafka'nın yazılarına da yansıyan, yazılarının temel konularını oluşturan iç dünyasıdır, kendiliğidir, kendiliğinin dokusudur. Kendilik ve nesne tasarımlarının dışavurumu, kendiliğinin preödipal bozukluklarıdır. Dahası üstbenliği ile ideal benliğinin tanımlamasıdır. Ruhçözümleyicilere göre üstbenliğin oluşmasında ebeveynlerin yasakları, ilkeleri, cezaları içselleştirilir. İdeal benlikteyse narsisistik yatırımlı kendilik tasarımları ideal nesne tasarımlarıyla bütünleşir. Kişi kendisini bu bütünün ölçülerine göre değerlendirir. Utanma duyguları ideal benliğin bir bildiri dizgesidir (Krause 1998). Babasına, 'benim için herşeyin ölçüsüydü' diyor Kafka, buna utanma, suçluluk, hiçlik duyguları, güvensizliği, korkularını da ekleyerek. Bu duyguların yoğunluğunda ilkel (preödipal) özellikler belirginleşir. Öte yandan ideal benliğin gücünü libidinal yatırımlardan aldığı üstbenlikte ise agresyonların ağırlıkta olduğu söyleniyor (Blos 1985), Kafka'da bu varsayım doğrulanmıyor. Çünkü Kafka'da üstbenlik ve ideal benlik ayrıştıkları, birbirlerinden ayrı birimler oldukları izlenimini vermiyor. Ayrışamamış bu birimlerin ikisi de yıkıcı agresyonların etkisinde, daha doğrusu bu birimlerde yıkıcı agresyonlar dışavuruyor. Kafka'da suçluluk ve utanma duygularını birbirlerinden, onları da agresyonlardan ayırmak çok zordur. Sanki hep birlikte birbirlerini şiddetlendiren

bir sarmal oluştuyorlar. Kafka'nın kendi sıkıntılarında ve çevresine/okuyucuya hissettirdiği sıkıntılarda bu sarmalın izlerine rastlanır.

Yazındaki üstün başarısının Kafka'nın kendisine, acılarına, mutsuzluğuna, korkularına, ilişki kurma zorluklarına, ezincine bir yararı olmamıştır. Kafka, ün kazanmış ama utanma ve suçluluk duygularıyla ördüğü duvarların ardında yalnızlığını sürdürmüştür; tek sorunun kendisi olduğuna da inanarak. Tek sorun kendisidir ama kendisi tek değildir. Kendisi, yani kendiliği, preödüpal düzlemde baba ile bir bütün oluşturmaktadır. Kimin suçlu olduğunun, kimin kimi suçladığının belli olmaması ve ikisinin birbirlerinin düşmanı olup birbirlerinden kopamaması, belli bir dönem ve alandaki bir bütünleşmeyi işaretlemektedir. Bu dönemin preödüpalden ödüpale geçiş evresi olduğu ve preödüpal babayla preödüpal çocuğun da bu bütünü oluşturdukları yönünde güçlü işaretler bulunmaktadır. Bu bütünün sürekliliği ve değişmezliliği ona yapısal bir özellik kazandırmaktadır. Babayı geçmeyi isteyip bu isteği saklama, babayı suçlayıp bunu yadsıma, babadan ayrılma ve ayrılmama, babaya hayran olma ama onu kınama Kafka'nın baba ile ilişkilerinin temel özellikleridir. Bunlar, diyadik ilişki, yani preödüpal evre özellikleridir. Bunlara ilkel nesne ve kendilik imgeleriyle olgunlaşmamış duyguların katılması, ikili ilişkilerin varlığını daha da belirginleştirir. Ama ikililerin varlığı üçlülere dışlamaz; ilkel kendilik ve nesne tasarımları, gelişmiş olanları ile yanyanadır. Aslında babasıyla bitmeyen, sonlanamayan rekabeti, üçlü ilişkilerin belirtileridir. Ama bu rekabetteki acımasızlık ve yıkıcılık-taki şiddet, korkutan babayla korkan çocuk imgelerinin ilkel özellikleri, ikili ilişkilerin ağırlığını ortaya koyar. Bu, aynı zamanda ikili ve üçlü ilişkilerin birlikteliğidir.

Ayrışma süreçlerinin dikkat çeken özellikleri

Kafka'da ödüpal sorunlarla preödüpal sorunlar, diyadik ve trianguler ilişkiler yanyanadır. Bize, öğretici örnekler sunarlar. Kafka'nın başka bir öğretici yanı, ayrışma süreçlerinin önemli bazı özelliklerini göstermesidir. Çünkü ayrışmanın uyum içinde geliştiği, her alanı kapsadığı sanılıyor. Sanılıyor ki bireyin kendi duygularını, kendi düşüncelerini, kendi tasarımlarını başkalarınınkinden ayırabilmesi, kendilik ile kendilik olmayan 'sen ile ben' arasındaki sınırın algılanabilme-

si, ayrışma süreçlerinin tamamlandığını gösterir. Örneğin kendilik ve nesne imgelerinin ayrışması sanki ayrışma süreçlerinin sona erdiği gibi algılanıyor. Bu sav hem doğrudur ve hem de doğru değildir. Doğrudur; çünkü nesne ve kendilik tasarımlarının ayrı birimler olarak algılanması ayrışmanın temel işlemidir. Doğru değildir; çünkü ayrışma ruhsal yapının her biriminde, her alanında, her ögesinde bölge bölge, katman katman, aşama aşama gelişen bir süreçtir. Bir alandaki ayrışma tüm alanlarda, bir katmandaki ayrışma tüm katmanlarda ayrışmanın uyum içinde geliştiği anlamına gelmemektedir. Bu nedenle erişkin ruhçözümlemesinde kullanılan 'preödüpal baba ya da preödüpal anne' deyimlerinin bir genellemeyi içerdiklerini kısaca söylemek isteriz. Bu deyimlerle söylenmek istenen, preödüpal annenin artakalan bazı özellikleridir; annenin tümünün değil, baskın özelliklerinin emosyonel algılanmasıdır (Mahler ve ark. 1975). Kafka'da birçok ruhsal alan ve birim ayrılmıştır. Bilişsel işlevlerinde, yazılarında bu ayrışmanın en anlaşılır örneklerini buluruz. Kafka, başkalarını ve başkalarının kendisini nasıl algıladığını en ince ayrıntılarına kadar anlayan ve anlatabilen bir yazardır. Fonagy (2003) ikili ilişkilerin bir üçüncü tarafından nasıl algılandığının bilinmesini üçlü ilişkilerin en belirgin özelliği olarak görüyor. Kafka bunu yapıyor; hatta kişileri karşılaştırarak, birbirlerinden farklı özelliklerini göstererek, okuyucunun birbirlerine hiç benzemeyen iki ya da üç kişi ile ilinti kurmasını sağlıyor. Bu, onun yazar ustalıkları arasındadır. Nesne tasarımlarını birbirlerinden ayıramayan, kendilik imgelerini nesne imgelerinden ayrı birimler olarak algılayamayan bir yazarın bunu yapması olanaksızdır. Ayrışmamış kişilerin kendilerinden söz ederken aslında ayrışamadıkları anneyi anlattıkları (belli bir alandaki bazı özelliklerini), sağaltımda bilinen olgular arasındadır. Bu kişiler kendilerini anlatırlar ama görüşme odasında anne ya da başkaları da vardır. Hastalar kendileriyle ilgili çağrışımlar getirirler; terapistte ise odada iki, bazen de üç kişinin bulunduğu düşünceleri gelişir ya da görüşmede hastanın mı yoksa annenin mi konuştuğunu ayırmada güçlükler çeker. Kafka'nın yazılarında bu karışıklık yoktur, kimin kim olduğu bilinir. Anlattığı kişiler keskin sınırlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Yani ayrışmanın tasarımsal, bilişsel düzlemde, bir alanda (nesnelerle kendilik, nesnelerle nesneler arasında) olduğu kuşkusuzdur. Kafka'nın yazar kimliği, bu olanakları sağlamaktadır. Aynı şeyi

babasıyla ilişkileri için söylemekse olanaksızdır. Çünkü Kafka babasına yazdığı ünlü mektubun birçok yerinde kendisinden söz eder ama bu anlatımda sanki baba da vardır. Babasını suçlar ama sanki bu suçlama bir özsuçlama özelliğini de taşır. Bu tür suçlamalar kendisini mi, babasını mı, yoksa kendisi ve babasını birlikte mi suçlamaktadır, anlaşılmaz. Sanki suçlama ve suçlanmalarda, utanma ve utandırmalarda, aşağılama ve aşağılanmaların birlikteliğinde, gurur ve korkunun, gurur ve yıkıcılığın iç içeliğinde, preödüpal babayla preödüpal oğulun birlikteliği dışavurmaktadır. Hatta Dava, Açlık Sanatçısı, Cezalılar Kolonisi ve Değişim’de konu ölümle sonuçlanmaktadır. Bu ölümün ne oranda kendisinin, ne oranda babasının ölümü olduğu bilinmez. Bu ölümlerde işlenememiş ölüm tasarımlarının ‘morg fantazileri’ etkileri belli belirsizdir. Ama ölümlerin tümü ‘havayı bozan benim, gideyim de rahat edin’, ya da ‘benim gitmem en doğrusudur’, ya da ‘ben gidersem o da gider’ iletilerini de içerir. Bize ileti gibi gelen bu eylemlerde ayrışmamışlığın, bu nedenle kimin gittiğinin bilinmemesinin izlerini de bulmak olasıdır. Ama ölümler bir yandan kalanlara bir suçlama, kalanlara bir kınama özelliği de taşır. Ölümlerde ölenin kim olduğu (kendisi, daha da çok Kafka’nın bir yabancı gibi algıladığı kendisi, babası, kızılan bir kimse, ya da hepsi) tam kestirilmez. Bu özellikleriyle ölümler, ayrışmamışlığın başka kanıtları görüntüsündedir.

Üst Benlik, İdeal Benlik

Kafka, süregelen suçluluk ve utanma duygularını yaşıyor, korkuların etkisi altında, çekingen ve utangaç bir kimse. Onda, 1) belirtiler, 2) soygeçmiş, 3) babasına yazdığı mektubu biçimindeki üçgen yapı, ideal benlikle üstbenliğin birbirleriyle karışmış yapılarını belirginleştirmektedir. Kafka’da bu birimler kendi aralarında iç içedir; ne kendi aralarında ayrıştıkları ne de özerk yapılar olarak bireysel ruhsal yapıda sindirildikleri (depersonifikasyon) izlenimini vermektedirler. Üst/İdeal Benliği birbirinden, oğulun ideal benliğini ya da üstbenliğini babanıninkilerden ayırmak güçtür. Utanma duygularının narsisizme ve kimliğe yakınlıkları nedeniyle suçluluk duygularını yönlendirdikleri ve hastalar tarafından bir ezinç olarak algılandıkları görüşü Kafka’da onaylanmaktadır (Krause 1998). Ama yazılarında suçluluk ve utanma duyguları birbirinden ayrılamıyor.

Suçlanmalara öncelikli bir yer verilmiş gibi ama bunların derindeki utanma duyguları da seziliyor. Sanki suç ve utanmaya agresyonlar da karışıyor ve üçü, birbirini şiddetlendiren bir sarmal oluşturuyor, ‘acı çekmede’, ‘ezinçte’ dışavuruyorlar. Acı çekmenin yaşam boyu sürmesi, değişmemesi ona yapısal bir özellik kazandırıyor.

Kafka’nın Psikodinamiğinde Annenin Yeri, Güçte Gurur ve Yıkımın Birlikteliği

Kafka’nın dinamiğini anlamak için annenin neden geride kaldığını, babanın neden öncelikli ikili nesne konumuna geçtiği görüntüsünü irdelemek gerekiyor.

Blos’a göre (1985) sembiyotik yutucu anneden korkan çocuk, progresif bir atılımla babaya yönelmektedir. Bu görüşü temelde onaylıyor ama ona eklemeler yapma gereği de duyuyorum. Çünkü çocukların yaşadıkları her evrenin, ebeveynlerin kendi çocukluklarındaki aynı evrenin doyurulmamış beklentilerini, işlenememiş çatışmalarını etkinleştirdiklerine inanmaktayım. Baba Kafka’nınsa, torununun ‘gılı, gılı’larından öğrendiğimiz gibi, bebeklere aşırı bir hevesi, onların yakınlığına, oğlunun (Franz) alaylarına neden olacak derecede aşırı bir tutkusu var. Baba bu düzlemde çocuklarından çok şey bekleyen bir kimse ve aynı zamanda bedensel yakınlıklarını ve bedensel sıcaklıklarını da arıyor. İki çocuğunun ölümünden sonra bu beklentilerin daha da arttığı açık. Böylece oğlu ile beden yakınlığı arayışları daha da şiddetlenmiş. Franz’ın doğuşu baba Kafka’nın içindeki preödüpal çocuğu, aynı evrenin babada arta kalan sorunlarını, doyurulmamış beklentilerini etkinleştirmiş olabilir. Baba Hermann Kafka’nın, torununun gülücüklerine, onun çağrılarına (gılı gılı) bağımlı dede Hermann Kafka’dan başka türlü davranacağını, oğlunun sıcaklığını, sevgisini aramayacağını düşünmek olanaksız. Ayrıca mektupta babanın oğlunun doğuşundan mutluluk duyduğu, oğlu ile gurur duyduğu birkaç yerde yinelenmektedir.

Öte yandan anne silikleşmiş, gerilerde kalmış gibi ama bunun doğruluğunu kanıtlamak güç. Bu silikleşmenin ne oranda enest sorunlarına, bağımlılık sorunlarına, ayrışma sorunlarına, oğlunun doğumu ile alevlenen preödüpal/ödüpal istemlerine karşı bir savunma olduğunu, daha derin bir katmanda anne ile de preödüpal ve ödüpal bağların sürdüğünü pek bilmiyoruz. Bildiğimiz, annenin

simgelediği ideal baba imgeleri ve iyi oğul imgeleleriyle Franz'ın özdeşleştiğidir. Fonagy'ye göre (2003) üçlü ilişkilerin gelişimi için annenin doğuştan itibaren simgelediği gerçek baba tasarımları ve annenin babalık kavramının rolü büyüktür. Baba tasarımlarının ve babalık kavramının simgelenmesiyle ilişki alanının genişlemesi ve içsel baba tasarımlarının oluşması için gerekli bir alana bir olanak sağlanmış olur. Fonagy (2003), normal bir gelişim için anne baba ilişkilerinin önemine işaret eder. Ona göre bu ilişkide simgelenen anne-baba tasarımları ve anne baba arasındaki bağlar, ikili ilişkilerin temelini oluştururlar. Baba ve babalık kavramı, ebeveyn ilişkilerinin içselleştirilmesi yoluyla gelişir. En erken çocukluk döneminde başlayan bu süreçlere birincil özdeşimler denir. Bebek Franz'ın simgelenen tüm güçlü baba imgelerinin, simgelenen söz dinler çocuk tasarımlarıyla birincil özdeşimler yaptığı çok açık. Annenin 'bu evin tek bir kralı vardır, o da babandır, hepimiz ona endekslenmek konumundayız' ya da 'iyi çocuk, sevecek çocuk benim yaptığım gibi babanın dediklerini dinleyen çocuktur, söz dinler çocuktur', 'sevilen çocuk babaya isyan etmeyen çocuktur' vb. iletileri olmuş. Bu iletilerde anne-baba tasarımları, anne baba ilişkileri dışavurmaktadır. Böylece annenin babaya salt bağımlılığı, annenin babanın dediklerinden çıkamayışı, ona uyumu da belirginleşir. Oğul Franz babaya bağımlı, babanın önde geldiği bir anne tasarımıyla içselleştirmiş. Böyle bir annenin verdiği iletilerin bağımlı çocukta yankılanmaması olanaksızdır. Bebek Franz bu iletileri içselleştirmiş. Söz dinlerlik, bu içselleştirme ile güçlü baba ve söz dinler çocukla özdeşleşme süreçlerini de içeriyor. Sonraları babasına isyanını yaşadığı, başkaldırmak istediği, söz dinlemek istemediği zamanlarda anne araya girmiş, çocuklarını yumuşatıcı birçok yöntem kullanmış. Buradan, annenin tümüyle dışlanmadığı anlaşılıyor. Kafka bunları şöyle anlatıyor mektubunda: (Kafka 1996)

"Annemin bana çok iyi davrandığı doğrudur. Ama bana olan ilişkileri tümüyle sana endekslenmişti, aslında kötüydü. Annem bilincinde olmadan avı güden bir rolü üstlenmişti. Senin terbiye yöntemlerinin beni inatçılığa, isteksizliğe yönlendirdiği, hatta öfkeliendirdiği ve böylece kendi ayaklarım üstünde durabileceğim çok ender anlarda annem yumuşaklığı, iyiliği, makul konuşmaları, ricalarıyla (çocukluğumuzdaki karışıklıkta makuliyetin sembolü idi) ortalığı yatıştırır ve

beni yeniden senin etki alanına doğru güderdi; o alandan benim ve senin yararına dışına çıkabilecekken".

"Bazen de barışmadığımız zamanlarda annem beni senden gizlice koruyormuş gibi yapar, bana gizlice birşeyler verir, yaptıklarına gizlice göz yumar, sonra ben gene çekingen, görünmekten çekinen halimle suçunu bilen bir dolandırıcı gibi, bir hiç olarak karşında yerimi alırdım. Hiç oluşum, hak ettiklerimi bile dolaylı, arka yollardan almama neden olurdu. Elbette ki ben aynı yoldan hakkım olmadığına inandığım şeyleri de almaya çalışırdım. Buysa benim suçluluk bilincimi daha da artırırdı" (Kafka 1996). Bu son cümlelerinde suçlanma, utanma ve değersizlik duygularının biraradalığı somutlaşırken, aslında üstbenlikle ideal benliğin birbirlerinden ayrıışmamışlıkları belirginleşir.

Öte yandan Franz, doğumundan gurur duyan babayla özdeşleşmiş, Babanın güven veren gücüyle de. Baba Kafka torununun (Felix'in) yatırılma seremonisinde belirginleştiği gibi sevgiye aç, gurura susamış, beden yakınlığını arayan ve de çok kolay çocuklaşabilen bir kişi. Koskoca bedeni ve birçok kişiyle (hizmetçi kız, onun ardında babam, onun ardında kayınbiraderim, onun ardında kızkardeşim) küçücük bebeğin peşinde oluşu en azından bunu düşündürüyor. Babanın doğumdan çok sonra algılandığı, anne ile çocuk arasındaki agresyonları absorbe etme gibi işlevleri olduğu görüşlerini göreceleştirmek gerekiyor. Yeni doğmuşların ailenin duygusal ortamındaki değişimleri algılama yetileri içinde baba, yerini çok daha önceleri almış görünüyor. Bunda annenin taşıdığı ve oğluna simgelediği 'iyi çocuk', 'ideal baba' imgeleri kadar babanın ayartılarının, yakınlık arayışlarının (Felix'te olduğu gibi) etkilerini de gözardı etmemek gerekiyor. Baba böylece en erken çocukluk döneminde annenin yerini en azından belli bir alanda almış görünüyor; anne de bunun için elinden geleni yapmış. Babanın gücüyle ayartılarının çekiciliği Franz'ın preödüpal evrede, ayrışma süreçlerini yaşamadan bir üst katmana atlamasını sağlamış. Bu ilerleyici süreçte (progresyon) preödüpal evrede ayrışma (yas), bağımlılık sorunları, ödüpal evrede ise enest korkularından kurtuluş arayışları vardır.

Ama Franz'ın öfkeli babayı içselleştirme zorunda kalması çok gecikmemiş; Alay eden, kötüleyen, aşağılayan tehlikeli bir gücü olan babayı

da içselleştirmiş, güç Franz için hem yapıcı gurur veren hem de yıkıcı korku veren özellikler kazanmış. "Benim bir dostum, amirim, amcam, büyük-babam, hatta kayınpederim olabilseydin çok daha mutlu olurdu. Benim için baba olarak çok güçlü bir kimseydin. Hele erkek kardeşlerimin ölmesi, kızkardeşlerimin geç doğmaları nedeniyle ilk öfkelerine ben katlanmak zorunda kaldım; bunun için de çok güçsüzdüm. Herhalde çocukların, herşeyden önce de ben, seni düşkırıklıklarına uğratmadan, seni durgunlaştırmadan önce neşeli bir insandın. Torunun ve damadından aldığın sıcaklıkla yeniden neşeni kazanmış görünüyorsun, çocuklarının sana veremediği sıcaklığı da" (Kafka 1996).

Kafka'nın Kimlik Sorunları ve Yazar Kimliği

Bireysel kimlik, ergenlik döneminin çalkantıları ardından ulaşılan gelişimin son basamağıdır. Bu son basamak, gelişimin tamamlandığı anlamını taşımamaktadır. Çünkü ruhsal gelişim, sürat ve şiddet yönünde değişimler göstererek yaşam boyu sürmektedir. Tyson'a (2001) göre ruhsal gelişim dönem dönem oluşmaktadır. Yazarın görüşüne göre ergenlik döneminden sonraki gelişim, yeni alışımaların oluşmasından çok varolanların yeniden örgütlenmesidir (reorganizasyon). Burada ruhçözümlemesinde önemlerinin yeterince belirtilmediğine inandığım benliğin bütünleme (integrasyon), bireşim (sentez), örgütlenme (organizasyon) işlevleriyle bunları destekleyen içselleştirme yetilerine kısaca işaret etmek isterim. Çünkü bu işlevler ve yetiler aracılığıyla varolan ruhsal birimlerden yepyeni, varolandan değişik, varolandan daha öte, varolandan daha olgunlaşmış ruhsal alışımlar oluşuyor. Bu yetilerin ve içimizde taşıdığımız bireyleri gelişime zorlayan dürtüsel eğilimlerin ruhsal gelişimin temel dayanakları olduğu görüşünü kendime çok yakın bulmaktayım. Hem bu yetiler hem de gelişime zorlayıcı dürtüler ergenlik evresinde doruk noktalarına ulaşıyor ve döneme olağanüstü özellikler kazandırıyorlar. Ergenlik sonrası dönemde ise, yani kimlik yapılanmasından daha sonra işlev, yetiler ve dürtüsel eğilimler nitelik ve niceliklerinde azalma gösteriyorlar. Galiba ruhsal yapılanma ile bu süreçler arasında ters orantılı bir bağlantı bulunuyor. Yani ruhsal birimler yapılandıkları oranda ruhsal gelişim de duraksıyor, duruyor. Ondan sonraki evrelerde de bu azalmalar sürüyor. Kanımca, gelişimin

yaşam boyu sürdüğü görüşünü bu kapsamda anlamak gerekiyor. Bu özelliklerse gelişimin en son basamağı olarak nitelediğim bireysel kimliğin oluşmasını daha önceki gelişim evrelerine, çözülmemiş preödipal/ödipal sorunlara şiddetle bağımlılaştırıyor. Bu bağımlılık ergenin herşeye yeniden başlama, bozuklukları onarma yetilerini, yepyeni bir kimlik yaratma olanağını, daha önceki evrelerin bozukluklarına bağlı olarak Kafka'daki gibi, şiddetle engelleyecek boyutlar kazanabiliyor. Kafka çocukluk evrelerini aşamamış, her evrenin özgün sorunlarını işleyememiş bir kişi. Taşıdığı ağır preödipal sorunlar, 'ayrışmadığı preödipal baba', ödipal bağların işlenmesini engellemiş, işlenemeyen preödipal/ödipal sorunlar da ergene herşeye yeniden başlama, herşeyi yeniden onarma, yepyeni bir örgütlenme ile bireysel kimliğini kazanma şansını adeta yok etmişlerdir. Aslında Kafka'nın yakınmalarına, yakınmalarının şiddetine, kararsızlığına, güvensizliğine, ilişki bozuklukları ve yalnızlığına dayanarak bireysel kimliğin yapılandığını söylemek çok güç. Kafka ne kendisi ne de çevresi ile barışık. Onun ilişki kuramayan, insanlardan kaçan, şiddetli sorunlarla yüklü kişilik özellikleri, güçlü bir yazar kimliği oluşturmalarını engellememiş. Sanki olağanüstü yazar yetileri kendiliğin bir alanında bütünleşip yapıtlarını etkilemiş, onlara özgüllük, aynılık özelliklerini kazandırmıştır. Yazılarını okurken çok güçlü bir kişinin (babaya benzeyen ama babayı geçmiş) varlığı sezilenir. Güçlü kişi, ruhsal olguları gözlemlemekte, yorumlayıp anlamakta ve korkunç bir güzellikte anlatmaktadır. Blos (1985) bu oluşumu 'Kafka'nın kendisinin yarattığı, kendisinin güttüğü kimliği' diye tanımlıyor ve bu kimliğin yazılarında dışavurduğu görüşünü öne sürüyor. Bu, Kafka'nın yalnızlığı içinde sığındığı, sorularından uzaklaşmak (savunma) amacıyla kullandığı yazar kimliğidir. Yazamadığı, yaratıcı olmadığı dönemlerde güçlü kişi yitiyor, bu kimlik silikleşiyor ve Kafka acıları ve yalnızlığı ile başbaşa kalıyor. Böylece yazar kimliği ile sorunlu kendiliği bütünleşmedikleri, birbirlerinden ayrı birimler oldukları izlenimini veriyorlar. Tıpkı işlevlerini sürdürdüğü sürece varlığı sezilen (yani varolan) benlik gibi, yaratıcı olduğu sürece yazar kimliği seziliyor, algılanıyor. Yaratıcı olmadığı dönemlerdeyse sadomazohistik eğilimler, haz düşmanı yasaklar, özetle mazohistik kendiliği, acımasız üstbenliği öne geçiyor. Sanki yaratıcı kimliği tüm gücü ile bu acıyı katlanır boyutlarda tutma işlevini üstlenmiş.

Ama ‘yazar kimliği’ diye nitelenen bu oluşum, özdeşleştiği güçlü baba ile bir bağ kurma işlevini de görüyor, araya tehlikeyi azaltan bir uzaklığı da katarak. Böylece rekabet sorunlarının başka bir alana kaydırılarak gizlenmesine de olanak sağlanıyor, özsevisel gösterimcilik gereksinimleri de üstü kapalı bir biçimde doyuruluyor. Yazar kimliğinin bu işlevlerine karşın Kafka’nın süregen yakınmaları değişmiyor, şiddetlerinde bir azalma göstermiyor. Sorunlarının değişmezliği ve yakınmalarının sürekliliği, yazar kimliğinin, bir savunmanın ötesine gidemediğine, Kafka’nın ruhsal sorunlarını onarmada bir etkinliği olmadığına işaret etmektedir. Yazar kimliği onun ayakta kalmasını sağlamış, belki de özkıyım tehlikesini önlemiştir ama dinginlik, memnunluk sağlayıcı bir etkisi olamamıştır. Tıpkı Van Gogh, Stefan Zweig, Eduard Much, Ernest Hemingway’deki gibi ruhsal sorunları onaramamış, mutluluk getirememiştir. Aslında mutluluk Kafka’nın tanıdığı, yaşadığı, hakkı olduğuna inandığı bir kavram da değildir.

SONUÇ

Küçük Franz, kendisinin doğuşundan kıvanç duyan, güçlü ama öfkeli, düşkırıklıklarına uğra-

mış, yaşlı ve yasını işleyememiş iki babayı (iyi ile kötü) içselleştirmek zorunda kalmış. Öte yandan içselleştirdiği yası, öfkeyi işleme ve dışarı verme olanakları olmamıştır. Annenin yumuşak ama engelleyici tutumu ve babanın korkutucu gücü bu olanağı adeta yok etmiştir. Franz’ın söz dinler bir çocuk olmanın dışında bir seçeneği yoktur. Franz söz dinler bir çocuk olmuştur ama bundan bir yıkım da geriye kalmıştır. Başedemediği bir öfke geriye kalmıştır. Ancak bu öfke, üstbenliğin ve ideal benliğin şiddetinde, acımasızlığında dışavurabilen daha çok kendiliğe (babadan ayrışmamış) yönelik yıkıcı bir öfkedir. Okuyucular bu öfkeden paylarını alıyorlar. Dava adlı yapıtında okuyucuya acı çektiren bu paylaşma doruk noktalarına ulaşıyor ve gerçek bir ezince dönüşüyor (Kafka 2000). Bu ezinç okuyucuya da ulaşıyor. Okuyucuyu kurtulamadığı, kopamadığı, uzaklaşamadığı bir ilişkiye, çıkmayı istediği ama çıkamadığı kısır döngüye itiyor. Bu itişin acımasızlığında Kafka’nın sadistik, yıkıcı eğilimleri, işlenememiş preödüpal ve ödüpal sorunları bir kez daha belirginleşiyor.

KAYNAKLAR

- Blos P (1985) Sohn und Vater. Almandaya çeviri: Hilde Weller. Ernst Klett Verlag. Stuttgart, 1990.
- Fonagy P, Target M (2003) Frühe Bindung und Psychische Entwicklung. Psychosozial Verlag Giessen. Almanca derleyen Hans-Jürgen Wirth.
- Kafka F (1952) Das Urteil. Fischer Bücherei, Lizenzausgabe von Schocken Books New York, Frankfurt und Hamburg.
- Kafka F (1996) Mektuplar, Almandadan çeviri Adalet Cimcoz, Say Yayınları; 7. Baskı. İstanbul.
- Kafka F (1995) Brief an den Vater. Fischer Taschenbuch Verlag. Frankfurt Schocken Brooks New York USA.

Kafka F (2000) Dava. 4. Basım. Türkçesi: Kamuran Şipal. Cem Yayınevi. İstanbul.

Krause R (1998) Allgemeine Psychoanalytische Krankheitslehre. Band 2: Modelle. Kohlhammer.

Mahler SM, Pine F, Bergmann A ve ark. (1975) Die Psychische Geburt des Menschen. Almandaya çeviri: Hilde Weller. Fischer, 1980.

Tyson P, Tyson RL (1990) Lehrbuch der psychoanalytischen Entwicklungspsychologie. Almandaya çeviren: Petra Holler. Kohlhammer, 2001.